

DACH (173) *sb m*

a jasne.

sg *N* dach (22). ◇ *G* dachu (21). ◇ *D* dachu (1). ◇ *A* dach (32). ◇ *I* dachem (27): -em (2), -(e)m (25). ◇ *L* dachu (23). ◇ *pl N* dachy (9). ◇ *G* dachów (8): -ów (1), -(o)w (7). ◇ *D* dach(o)m (1). ◇ *A* dachy (16). ◇ *I* dachy (1). ◇ *L* dachach (7), dachoch (5); -ach *Leop* (2), *Mącz*, *Paprup*, *WujNT* (2); -och *FalZioł* (2), *BudNT*; -ach : -och *BudBib* (1 : 2): ~ -ach (3) *Mącz*, *WujNT* (2), -äch (3) *Leop* (2), *BudBib*, -(a)ch (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Przykrycie, wierzch budowli; *tectum Murm, Mymer*¹, *BartBydrg, Mącz, Calep, Cn; doma Mącz, Calep; tegmen, tegulum Mącz; contignatio Cn* (171) : *Murm* 136; *Mymer*¹ 31; *Tectum, pars domus, dach, przikricye, vel ipsa domus BartBydrg* 155b, 155b; *Przimiot ziele roście nadachoch y miedzi opoką FalZioł I* 140b, 130c; *Bo gdyby niebyło dachu Snadźby pan piec był w prześtrachu. RejRozpr F4v; A ktoby był na dachu (marg) przykryciu domu (-). niechái nie shtëpuie MurzNT Matth* 24/17; *KromRozm III F6v; RejWiz* 126v; *Y otworzywłzy Noe dach Korabiá wyglądnał Leop Gen* 8/13 [*przekład tego samego tekstu BibRadz*], *Iudic* 9/51, *2.Reg* 5/8; *A gdy ptacy nie dbáli/ iż iuż chłop miał nići/ Vciekła [jaskółka] w dách do niego/ nie czekaíac wici. RejZwierz* 126v, 15; *BibRadz Gen* 8/13, *Iudic* 9/51, *2.Reg* 16/22; *OrzRozm Fv* [2 r.]; *BielKron* 248v, 286v [2 r.]; *Albo ísz na kołcielech złote były dachy/ A białym Alabaftrem budowane gmachy KochSat A3; Doma, Latine tectum, Dách Mącz* 94a; *pectinatum tectum, Dách na obie ftronie nie pochodźifty Mącz* 285d; *Testudineatum tectum, Dách ná czterech ftronách záłomiony. Mącz* 452d, 32d, 84c, 387d, 406a, 457c (20); *Kiedy naprzod ludzie budowác poczęli/ wywiedli ná domiech wyfokie dáchy GórnDworz* L16v; *ták iż owe dáchy czo ie Włóskiemí zowá/ á nie fá/ y ftoią by kominy/ ábo ftudnie nie pokryte/ nigdy tey piękności thego kftału/ áni pożytku niemáią GórnDworz* L16v, L16v; *HistRzym* 92; *BiałKat* 258v; *BielSat N2, N2v* [3 r.], *N3, N3v; RejZwierc* 92 [2 r.]; *Były też Plutei [rodzaj wieży oblężniczej] o trzech kołkách/ ktore przytaczałi pod mur przykryte dáchem dla vderzenia z wierzchu BielSpr* 61v, 62v [2 r], 64v [2 r.], 67, 73v [3 r.] (10); *BudBib Deut* 22/8, *2.Reg* 16/22, *4.Reg* 23/12, *Is* 15/3, *Ier* 32/29 (6); *StryjWjaz C3v, B4v; Paprupan Aa3; ModrzBaz* 35v, 64, 83v; *Tu Rycerz zbrojny mury dręczy oblężone [...]. Dáchy fie od ftrzał ieżá ze włzech ftron nátknionych. StryjKron* 105, 26; *CzechEp* 224; *WisznTr* 12; *BielSjem* 37, 38 [2 r.], 39 [2 r.], 40; *PudłFr* 7; *Paprup H2v; Doma – Dach rowny, położyłty. Calep* 339a, 228a, 512b, 1050a; *GostGosp* 60, 96, 166; *WujNT Mar* 2/4, s. 132, *Mar* 13/15, *Luc* 5/19, s. 212, *Luc* 17/31; *CzahTr L, Lv; Gwałtu/ gwałtu fásiedzi/ niechcećieli moich Sćian y dáchow rátowác/ rátuycie wždy fwoich. KlonWor* 42, 24, 33.

W charakterystycznych połączeniach: dach położysty, rowny, wysoki.

Przysłowia: *Bo lepfze dziś niż iutro bo niewie nikt tego/ Kiedy íako kot z dáchu muśi fkczyć pliego. RejZwierc* 239v.

Czałem téż y z dáchu fpádnie [kot]/ A przedsię ná nogi pádnie KochSob 59.

BibRadz Prov 21/9; *Lepiey fiedziec ná węgle dáchu/ niż z żoná wrzáfkliwą/ á w domu przelstronym. BudBib Prov* 25/23 [24].

Dobra wodá ná dáchu kiedy łąfiad gore/ Bo gdy fie domá zaymie/ iuz rády nie łpore. *RejZwierc* 241v.

bibl. Czulem iáko piecziłwy Wrobl záwzdy fiedzác pod dáchem *LubPs* X3v [przekład tego samego tekstu] *BibRadz Ps* 101/8; *LatHar* 167.

Zwroty: »podnieść, przywieść do (a. ku) dachu« (1 : 1): á Potym budowanie wízytko przywiódł ku dáchu. *OrzRozm Fv*; *Attollere arcem tectis pro aedificare*, Podnieść áłz do dáchu. *Mącz* 457d.

»przepowiadać, ogłaszać na dachach« = *głosić publicznie; praedicare super tecta a. in tectis Vulg* [szyk zmienny] (2 : 1): *BudNT Luc* 12/4 [3]; Co wam w ciemności mowie/ powiádaycie ná swiátle: a co w vcho łąfzyćie/ przepowiádaycie ná dachách. *WujNT Matth* 10/27, *Luc* 12/3.

»stać się jako trawa na dachu« (1): Niech fie ftaná iáko trává ná dachu [*fiant sicut faenum tectorurn*]/ która pierwey vłchnie niźli iá wyrwą. *Leop Ps* 128/6.

bibl. »wnić pod obronę, pod przykrytość dachu [czyjego]« (1 : 1): iedno thylko mężom tym gwałtu żadnego nieczyńcie/ ábowiem dla tego weszli pod obronę dáchu mego [*quiequam eo quod venerunt in umbram tigni mei*]. *BibRadz Gen* 19/8; *RejPos* 47.

Wyrażenia: »dach gonciany (a. guntowy)« [szyk 1 : 1] (2): *Tectum scandulare*, Gonciány/ łzkudłány dách. *Mącz* 370d; Swięcá fię nowe łzczyty y dáchy guntowe. *KlonWor* 49.

»ołowny dach« (1): Naprzod Krákw pośiniály od ołownych dáchow Gdzie mnoftwo iáńnych gmáchow. *KlonŻal* B4v.

»dach pozłocony« (1): bowiem w Kijowie brony mieśczi/ thakież y wieże mocno zbudowane miały dachy pozłoczone *MiechGlab* 5.

»skorupiany dach« (1): Swięcá fię w lewo łkorupiáne dáchy Y inłze gmáchy. *KlonFlis* Gv.

»słomiany dach« = *culmen Mymer*¹, *Cn* (2): *Mymer*¹ 30; Y iáko niećić ogień pod łłomiány dáchem *KlonWor* 7.

Zestawienie: »pobijacz dachow« = *tector BartBydg; scandularius Calep* (2): *BartBydg* 155b; *Scandularius* – Pobyacz dachow, guntownik. *Calep* 951a.

Wyrażenie przyimkowe: »pod dachem, pod dach« = *w domu, do domu; sub tectum, sub tegmine Vulg* (15 : 10): In operto esse, Pod dáchem być/ nie vkazowác fie z domu. *Mącz* 279b, 502a; iż ledwo znany á miánowác vmiemy/ co z námi pod dáchem iełt. *SienLek* 195; Miftrz moy náuczył mię iedne⁸⁰ słowá kthorem fiedm kroc mowiłniźlim wlazł pod dáchy ludzkie *HistRzym* 92; Otoż małz łtolicę á máyefat iego v Rimárzá pod dáchem w nędznym miáłtecźku *RejPos* 301; *RejZwierc* 31, 182v; *BielSpr* 2, 5; *BudBib Eccli* 14/25 [26]; *WisznTr* 27; *GostGosp* 76.

~*Zwroty.* »pod dachem mieszkać« [szyk zmienny] (2) : *RejPos* 301; Wolę wrót domu twého łtrzedz/ niźli ze złémi Pod dáchy miełzkác pozłocíłtými. *KochPs* 126.

»nawiedzić pod dachem« (1): Náwiedzíłz y chudzinę pod dziuráwem dáchem. *WisznTr* 23.

»pod dach podejmować« (1): pielgrzymy pod dách podeymować/ niemocene náwiedzác *ReszList* 158.

bibl. »wnić pod dach (domu) [czyj]« = *intrare sub tectum Vulg* [szyk 6 : 1] (7): *RejPos* 45, 243; Nie iełtem godzien/ áby pod dách domu mégo włzedł *BiałKat* 28v [przekład tego samego tekstu *RejPos*

45, 243, *CzechEp* 184, *WujNT Matth* 8/8]; *CzechEp* 184; Wnić pod czyi dách/ miáfto/ wnić do czyiego domu *WujNT* s. 20, *Matth* 8/8, *Luc* 7/6.

Wyrażenia: »pod dachem dziurawym, odartym« [szyk 1 : 1] (1 : 1): *WisznTr* 23; Zdybie go ták vboftwo pod dáchem odártym Y w vbrániu džíuráwym/ y w páfzczu wytártym, *KlonWor* 41.

»pod dachem pozłocistym (a. złoconym)« (2): *KochPs* 126; ty okiem fwym nieuchronionym Nędzniká vpátruiefz pod dáchem złoconym. *KochTr* 9.

W przen (1):

Zwrot: »wchodzić pod dach« (1): Gdy pożywafz ciáá y krwie Pańki(e)y [...] tedy Pan wchodzi pod dách twoy. *WujNT* 34.~

W przen (3) : A thákie iuz pímo wilki drapieźnemi zowie/ ktorzy nie drzwiami ále przez dách á dziurámi do tey fwiętey owczarniej Pańkiey wláżá á przychodzą/ oprocź wáfnego záwołánia páńkiego *RejZwierz* 40v; PRzyiąłéś Boże wieczny/ w mym cíele/ mieszkánie A nie raczyłéś gárdzić/ nędznym dáchem/ Pánie *GrabowSet* P2.

Wyrażenie: »dach serca« (1): złodziey ten iestci dyabeł/ ktory przez złe myfli ná dách wchodzi fercá twego: á džíurę czyni przez złe przyrodzenie. *HistRzym* 92v.

Przen (7) :

a) *W pismachpolemicznych na oznaczenie zasad wiary* (6) : Wierzę odpufy dofyć vczynienia/ zasługi/ Czyściec/ Mfza. etce. (*marg*) Dách Anthikryftow (-) *GrzegRóżn* [F2²], F *marg*, F4; Począł [*Luter*] on dách ftárego domu lámác/ [...] kiedy porządek wzyftek Kościelny popfował *KuczKat* a2; *CzechEp* 224; Iż tedy tá fektá/ [...] iuz nie dách áni ściány/ ále fam fundáment religiey Kátolickiey podkopuie *PowodPr* 36.

b) *Dom, budynek* (1) : kiedy Pan dopuści/ Gdy ty fwoie hetmány [*czarty*] fwowolnie rofpuści. Iż wzburzą nawáfności/ wzburzą wielkie ftráchy/ Ze fie czáfem pádáią bárzo mocne dáchy. *RejWiz* 169v.

2. Zestawienia w funkcji terminów wojskowych (2) :

»szturmowny dach« (1): vinea, Szturmowny dách/ było przed czáfi woyenne naczynie pod którym fie drabi do fzturmu pufzczáli. *Mqcz* 498a.

»tarczenny dach« (1): Testudo, Tarczenny dách/ to yeft naczynie woyenne/ z wierfchu fkórą á rzemieniem powleczone/ do fzermowánia należące. *Mqcz* 452d.

Synonimy: **1.** przykrycie; *zest.*: guntownik.